

نقش امام سجاد(ع) در شکل‌گیری هویت معرفتی و اجتماعی شیعه

وضعیت تفکر امامیه در دوران امام سجاد(ع) از جهش قابل توجهی برخوردار است؛ اگر در دوران اولیه این امام همام تنها چند انگاره شاخص از امامیه در جامعه مطرح است ولی در انتهای دوران امامت ایشان، انبوهی از انگاره‌های اعتقادی خاص برای امامیان برچسب خورده است.

وضعیت تفکر امامیه در دوران امام سجاد(ع) از جهش قابل توجهی برخوردار است؛ اگر در دوران اولیه این امام همام تنها چند انگاره شاخص از امامیه در جامعه مطرح است ولی در انتهای دوران امامت ایشان، انبوهی از انگاره‌های اعتقادی خاص برای امامیان برچسب خورده است.

امام سجاد(ع) از شخصیت‌های شناخته شده اهل‌بیت(ع) (رسول خدا(ص)، از جنبه‌های مختلفی می‌تواند مورد سخن قرار گیرد. تاریخ، سیره، فعالیت‌ها، تأثیرها و تأثیرها، میراث علمی میان اهل سنت و امامیه و موضوعاتی دیگر، همگی می‌تواند محور بحث پیرامون این امام بزرگوار باشد که متأسفانه آن گونه که باید مورد پژوهش قرار نگرفته است. البته فقدان اطلاعات بزرگترین سد در این مسیر است که کار را با دشواری روبرو می‌کند. عمده گزارش‌ها درباره امام(ع) را باید در منابع عمدتاً حدیثی و رجال اهل سنت رصد کرد که آن هم ابزارهای تحقیق خاص خود را می‌طلبند.

وضعیت تفکر امامیه در دوران امام سجاد(ع)

یکی از اتفاقاتی که در دوران امام سجاد(ع) به وقوع پیوست شکل‌گیری هویت معرفتی امامیه است. در این باره نخست باید گفت که اندیشه‌های شیعه از همان دوران پیامبر اکرم(ص) و بعد امام علی(ع) و همین‌طور در دوره‌های مختلف سیر افقی و عمودی داشته است؛ به این معنا که انگاره‌های اعتقادی امامیه در دوران هر امامی چهره بازتری پیدا می‌کرده است.

وضعیت تفکر امامیه در دوران امام سجاد(ع) از جهش قابل توجهی برخوردار است. به این معنا که اگر در دوران اولیه امام سجاد(ع) تنها چند انگاره شاخص از امامیه در حوزه امامت مطرح است ولی در انتهای دوران امامت امام سجاد(ع)، یعنی دهه پایانی سده نخست هجری، انبوهی از انگاره‌های اعتقادی خاص در حوزه امامت، توحید، عدل، مانند بحث قضا و قدر، بحث برائت، استطاعت و معرفت، برای امامیان برچسب خورده است.

گسترش کمی تشیع با تلاش‌های امام سجاد(ع) و حضور اصحاب ایشان در مناطق اسلامی

یکی دیگر از جنبه‌های تأثیرگذاری امام(ع) در جامعه امامیه در حوزه گسترش کمی تشیع بود. دوران بعد از عاشورا برای تشیع وضعیت مناسبی نبوده است. اندک بودن شمار پیروان اعتقادی در کنار امام سجاد(ع) یکی از پیامدهای این وضعیت بود ولی این وضع مطلوب امام سجاد(ع) نبود. در دوران اولیه امامت حضرت بعد از عاشورا تعداد شیعیان اندک و حتی طبق گزارشی به تعداد انگشتان دست هم نمی‌رسید، از همین رو امام(ع) شروع به فعالیت‌هایی پیرامون اصحاب خود کرد؛ امام(ع) با همان حلقه نخست اصحاب، به طور تدریجی و با کمک همان اصحاب خاص اولیه، شروع به جذب شخصیت‌های تأثیرگذار کرد و به آرامی حلقه اصحاب خود را گسترش داد.

این اصحاب آموزه‌های معرفتی را از امام(ع) اخذ می‌کردند و در مناطق مختلف اسلامی ترویج می‌کردند. مثلاً گزارش‌هایی از تردد اصحاب میان کوفه و مدینه برای اخذ معارف و تبلیغ آنان در عراق وجود دارد. به مرور دیگر فقط مدینه نبود که شاهد حضور پیروان امام(ع) بود. این رویکرد امام(ع) باعث شده که در پایان دوره امامت امام سجاد(ع) در دهه آخر سده نخست، انبوهی از پیروان امام(ع) در نقاط مختلف جهان اسلام از حجاز، عراق، ایران و دیگر مناطق حضور داشتند.

دست‌یافتن شیعه به هویت اجتماعی مستقل در دوران امام سجاد(ع)

از دیگر اتفاقاتی که در دوران امام سجاد(ع) افتاد این بود که جامعه امامیه به یک هویت مستقل اجتماعی دست پیدا کرد. به این معنا که تا پیش از این دوره، جامعه امامیه جامعه‌ای در دل جامعه اهل سنت بود و هیچ مرزی میان شیعیان و عموم اهل سنت نبود. اتفاقی که در دوران امام سجاد(ع) افتاد این بود امامیه برای اولین بار تبدیل به یک جامعه ممتاز از جامعه اهل سنت شد؛ یعنی دیگر امامیه تنها یک جریان فکری خاص نبود، بلکه تبدیل به یک جامعه با مانیفست اعتقادی خاصی شد که کاملاً از جامعه عمومی مسلمانان متمایز شده بود. به عبارت دیگر تشیع رؤیای فرقه شدن خود را در دوران امام سجاد(ع) محقق کرد و از این دوره به بعد است که ما شاهد تفکر امامیه به عنوان یک فرقه مستقل مذهبی در جامعه هستیم.

تعامل امام(ع) با جامعه علمی اهل سنت

یکی از نکاتی که درباره امام سجاد(ع) باید مورد توجه قرار گیرد تعامل امام(ع) با جامعه علمی اهل سنت است که باید به دو دوره متفاوت تقسیم شود. دوره نخست تا حدود اوایل دهه 80، یعنی تا حدود سال‌های مرگ محمد حنفیه است؛ که در این دوره رویکرد امام(ع) دوری از عموم جامعه اهل سنت است ولی از بعد این زمان روابط امام(ع) با جامعه حدیثی اهل سنت در حجاز متفاوت شد. امام(ع) در مجامع حدیثی آنان شرکت می‌کرده و حتی خود در مدینه کرسی حدیث داشته و در منابع حدیثی و رجال اهل سنت و نزد تعداد قابل توجهی از محدثین اهل سنت، امام(ع) جزء مشایخ آنان است.

میراث علمی امام(ع) در مجامع اهل سنت

این ارتباط باعث آشکار شدن چهره علمی امام(ع) برای بزرگان اهل حدیث از تابعین و غیره شده که تعاریف و تمجیدهای

فراونی از آنان در منابع مختلف گزارش شده است و آنان امام(ع) را در فضل، علم، فقه، زهد، اخلاق، عبادت و دیگر موضوعات سرآمد و شهره زمانه معرفی کرده‌اند. این ارتباط باعث شد که طیفی از میراث علمی امام(ع) در مجامیع روایی اهل سنت وارد شود که برای پژوهش درباره امام(ع) بسیار با ارزش است.

نتیجه

در پایان باید به این نکته اشاره کرد که فعالیت امام سجاد(ع) در حوزه‌های مختلفی فکری و اجتماعی امامیه باعث شکل‌گیری جریان فکری منحصر به فردی در سده نخستین اسلامی شد که تلاطم این جریان معرفتی را می‌توان با بررسی اطرافیان امام(ع) و روابط علمی آنان به دست آورد. البته این کاری بس دشوار است و عمده این دشواری از این جهت است که امامیه در این دوران تاریخی مکتوب ندارد و باید خوانش تاریخی خود را از حاشیه تاریخ مخالفانش پیگیری کند.

عباس میرزایی نوکابادی، دانش‌آموخته حوزه و دانشگاه و پژوهشگر تاریخ اسلام و تشیع